

Meir Shalev

De grote vrouw

Vertaald uit het Hebreeuws
door Ruben Verhasselt

Ambo|Anthos
Amsterdam

1

Hier ben ik

Hier ben ik, trillend in het water van de vijver. De miljoen blonde haren pakken zich samen op mijn hoofd. Het lage, gladde voorhoofd. De honderd witte melktanden in de scheve, glimlachende mond.

‘Refael, wanneer groei je nu eens op?’ vraagt mijn moeder.

‘Rafinka, wanneer ga je nu eens dood?’ wil mijn grootmoeder weten.

‘Wanneer kom je nu eens bij ons?’ verwonderen zich onze vier mannen – mijn vader, mijn grootvader en de beide ooms – die in de gang aan de muur hangen en op me wachten.

‘Rafaoel, aangeklede aap, lelijkerd!’ roept mijn zuster met een grijns. ‘Waarom ben je weggegaan? Had je het zo slecht bij ons?’ Het ‘lelijkerd’ spreekt ze uit zoals alle vrouwen in de familie het doen, met korte i’s na elke l: ‘lillikkerd’.

En mijn tantes, de rooie tante en de zwarte tante, knikken met hun kortgeknipte hoofden zonder iets te zeggen. Wipwap, wipwap, knikken ze, zwijgend en instemmend. De een met een ernstig gezicht, bevestigend, de ander doet haar na, met een glimlach. Op en neer, en nog een keer, in het gecoördineerde ritme dat ze hebben overgehouden aan de verwantschap, het lot en de jaren.

Bij deze kleine vijver – nooit heb ik sporen van vreemdelingen aangetroffen aan de rand ervan, nooit koude as of resten van een maaltijd – zoek ik eens in de zoveel dagen mijn toevlucht, telkens wanneer het pad van mijn werk me in de buurt brengt. Het is een rond, diep waterbekken, een verscholen nymfaeumpje in de woestijn, beschaduwd door opstaande rotswanden, en ook in de zomer

houdt het het grootste deel van zijn water vast.

Het is een geheime vijver. Zelfs aan Rona – mijn gewezen vrouw, huidige geliefde en toekomstige ongeluk – heb ik zijn ligging niet verklapt, al heb ik haar wel een keer meegenomen.

‘Doe je ogen dicht, Rona,’ zei ik. ‘Ik wil niet dat je ziet waar we naartoe gaan.’

‘Vertrouw je erop dat ik niet stiekem gluur?’ Ze keek me aan met trillende, bijna gesloten oogleden.

‘Kan ik anders?’

‘Ja hoor. Je kunt me blinddoeken.’

Een paar kilometer ten westen van de nieuwe boring stop ik en kijk om me heen. Geen mens te zien. Een beetje gas en de wagen hobbelt over de stenen trede bij de ingang van een zijtak van het ravijn. Nog wat geschuif over de buik en ik ben verstopt achter een uitloper van de rotsformatie. Wie nu langsrijdt over de hoofdweg ziet noch de bestelwagen, noch haar, noch mij.

Daar is de bocht in de bedding, daar zijn de witte decolletés van de klip. Al mijn oude kennissen wachten op me en heten me welkom. Goedendag, twee wilde acacia’s, en ook goedendag, zwartgestaart vogeltje dat ertussen fladdert, in je eeuwige twijfel. Wanneer maak je nu eens een keuze tussen die twee? Ik verstom het gesnor van de motor, leg de ruisende Motorola het zwijgen op, en de grote stilte spreidt zich uit. Het is een zachte, diepe stilte, als van mijn hoofd wanneer het tussen haar borsten rust.

Een tijdje blijf ik zo staan en laat mijn lichaam en mijn zintuigen wennen. En dan, als de sterren in de woestijn, die stuk voor stuk aanspringen na het vallen van de duisternis, breken de eerste geluiden door het doek van stilte: eerst het zwartstaartje dat iets in mijn oor roept. Dan de lucht die in mijn longen ruist. En dan het bloed dat door mijn pijpleidingen raast.

Daar is de zwarte steen, daar het grote rotsblok dat eeuwen geleden door een overstroming hierheen is gevoerd. Verder en verder naar beneden stroomde het rooiende, zingende, slijpende water, dat van alles meesleurde op zijn woeste afdaling naar de bodem van zijn verlangen. Eens, in mijn schooljaren, hadden we een oude natuurkundeleraar die zo in vervoering raakte van de wonderen van de

zwaartekracht dat hij Newtons formules vergat en ons sprookjes begon te vertellen.

‘In het middelpunt van de aarde zit een oud mannetje te trekken en te trekken,’ verkondigde hij. En omdat hij zelf op leeftijd was, begon hij aan denkbeeldige touwen te sjoeren en toverde een uitdrukking van grote krachtsinspanning op zijn gezicht, zodat ik het me nog goed herinner. Wie weet beter dan jij, zuslief, dat ik een slecht geheugen heb. Woorden en feiten ontglippen me als munten aan een gaterige buidel. Waarom onthouden wat verzonnen kan worden? Maar geuren, aanblikken, smaken en aanrakingen staan in me gebeiteld als een opschrift in een grafsteen.

Inmiddels zelf tweeënvijftig, ouder dan alle mannen die in onze familie hebben geleefd en zijn doodgegaan, ben ook ik een groot liefhebber van de zwaartekracht geworden. Alleen geloof ik niet in de kracht van de aantrekkende lichamen, maar in het streven van de aangetrokken lichamen: neergaan, vallen, verder en verder naar beneden, stromen en samenvloeien op de laagst mogelijke plek, de plaats waar de rust gevonden zal worden.

Het is slechts de roep van mijn vlees, neerwaarts mijn afgronden in. Het zijn slechts de gladde keien, zingend onder mijn voeten. En het verlangen grijpt mijn hart al en stuurt mijn stappen. Daar is de stenen paddestoel, daar het tweetal kolossale zwerfkeien dat erin is geslaagd zich van de klip naar de bodem van de bedding te laten vallen, daar de derde, die midden op de helling aan een zijden draadje is blijven hangen en er sindsdien wacht, woedend en smekend: rol me, Refael, duw me, laat me vallen naar de verlossing.

Ongeduldig en kortademig beklim ik de rotstrap. Hier heb ik gezegd: ‘Pas op, Rona, er ligt een grote steen.’ Hier heb ik haar hand vastgepakt, hier heb ik aangekondigd: ‘Dat was het, we zijn er, je mag kijken.’

Maar Rona zei dat ze liever geblinddoekt bleef en er genoeg mee nam haar hand in het water te steken om te zien dat ik niet had gelogen en er inderdaad een vijver was, en dat ze aan de rand ervan met me wilde vrijen. Zo, liefste van me, met die lap voor mijn ogen, om me te herinneren dat ik hier met jou ben geweest, in blind vertrouwen.

Nog een paar stappen en ik buig me over de geheime mond van de vijver. Daar is de gladde waterspiegel, daar de trillende rimpeling, en daar ben ik zelf, starend vanuit de diepte. Heb je op me gewacht, Refael? Heb je me gemist? De muggenlarven vluchten weg uit angst voor mijn schaduw, en hoog boven me, aan het eind van de schoorsteen van rots, staat het ronde oog van het azuur.

Kijk, blauw hemeloog, hoe ik word geboren en omhoogkom, kijk naar me als ik uit de diepten naar je oprij. Zeg jij nu ook: Wanneer groei je nu eens op, Refael? Wanneer ga je nu eens dood, Refael? Wanneer kom jij nu ook eens?

Ik ben opgegroeid zonder vader

Ik ben opgegroeid zonder vader, ooms of grootvader, in het huis van vijf vrouwen – mijn moeder, mijn grootmoeder, mijn beide tantes en jij, mijn zusje, het kring – die me hebben opgevoed, me hebben gestreeld, me te eten hebben gegeven, me herinneringen hebben verteld en me voor de gangmuur hebben gezet.

Daar, tegen de witte kalk, hangen de foto's van onze vier mannen. Dit zijn ze: onze Refael, grootvader Refael, indertijd de man van mijn grootmoeder; onze David, eens mijn en jouw vader, en de man van mijn en jouw moeder; onze Edward, in zijn dagen de man van de rooie tante en houder van een witte rat, die altijd op zijn schouder zat en die ook op deze foto op zijn schouder prijkt. En onze Eliëzer, oom Eliëzer, veearts, autodidact, bij leven de man van de zwarte tante en de broer van de rooie tante. Ze zijn alle vier vroegtijdig om het leven gekomen, zoals alle mannen in onze familie, bij verschillende vreemde ongelukken. Met zijn vieren hangen ze naast elkaar aan de gangmuur en hebben de titel 'onze' gekregen, die de vrouwen elk van hen na zijn dood hebben toebedeeld.

Tweemaal per week maakte mijn grootmoeder voor mij een schoonmaakmiddel van azijn, verdund met water. 'Het middel dat ze in de coöp verkopen kost kapitalen,' bromde ze. Dat woord, 'kapitalen', gebruikt ze voor elke prijs die haar overdreven lijkt, oftewel voor elke prijs die iemand durft te vragen. Ze gaf me de opdracht een oude krant in de oplossing te dopen en daarmee de vier portretten te

poetsen. ‘Zonde om een doekje te verspillen,’ verkondigde ze. Op de veranda had ze stapels oude lappen, maar die werden bewaard voor tijden van nood (*‘af niet tsoe badarfn,’* legde ze uit, ‘om niet zonder te zitten als je ze nodig hebt’) en met oude kranten kon je niet alleen het glas voor de foto’s van onze mannen poetsen, maar ook de ramen lappen en zelfs laarzen en jassen voeren wanneer je op de vlucht was door de sneeuw, die altijd juist valt op dagen dat de *pogromtsjiks* rondwaren, en hang nu maar niet de betweter uit, klein krengh dat je bent, want het maakt niets uit dat we hier geen kozakken en geen sneeuw hebben, we hebben hier Arabieren en zand, en dat is precies hetzelfde.

Ik blies het stof van het glas van de foto’s en poetste het met azijn en krantenpapier, tot het onzichtbaar werd van de helderheid. Maar dat het er nog zat, wist ik evenals de vier mannen erachter, die me aankeken, samen met de witte rat van onze Edward, en die op me wachtten, ieder in zijn rechthoekige lijst en ieder achter zijn droeve glasplaat.

‘Ik ben klaar,’ zei ik dan tegen mijn grootmoeder. ‘Kan ik nog iets poetsen?’

‘Nee, Rafinka, het is niet goed voor een jongetje om vrouwenwerk te doen.’

‘Ik moet een plas,’ probeerde ik op een andere manier toenadering te zoeken. ‘Mag ik op jullie wc?’

‘Nee, Rafinka, het is niet goed voor een jongetje om een plas te doen op een damestoilet.’

Als vijf kroonblaadjes omkransten de vijf vrouwen mijn stoel, ze stelden zich als pionnen van een schaakspel op rond mijn wieg, ze bogen zich als wilgen over mijn badteil.

‘Weet je een betere manier voor een man om op te groeien?’ vroegen ze keer op keer.

‘Nee,’ antwoordde ik dan, geïnteresseerd, gehoorzaam en bereidwillig, ‘ik niet.’

Tot op de dag van vandaag – tweeënvijftig jaar ben je nu, de oudste van alle mannen die deel hebben uitgemaakt of nog uitmaken van onze familie, zo blijf ik mezelf voorhouden – komen ze me af en toe opzoeken in mijn huis in de woestijn. Ze brengen eten mee, ze

keuren de aanblik van mijn gezicht, de gezondheid van mijn tandvlees en de properheid van mijn kasten, ze maken aanmerkingen en informeren naar al mijn aangelegenheden. Meer dan eens moet ik ook een beroep doen op hun goede geheugen, en vooral op dat van jou, zuslief, zoals ik je ook nodig heb als spiegel en als anker, als kompas en als doelwit: om me te oriënteren, om te bestaan, om mezelf dit verhaal te vertellen, want het is tijd om het te vertellen, voordat ik zelf doodga.

‘Waarom ben je weggegaan, Rafaël?’

‘Wanneer kom je terug?’

‘Had je het zo slecht bij ons?’

Ik heb in de woestijn een plek die uitkijkt over een enorm gebied, ogenschijnlijk helemaal uit één stuk, maar het wordt doorsneden door diepe, onzichtbare ravijnen, en schaduwen verhullen zijn leugens, klippen verbergen zijn schatten en in de warme lucht boven de grond zinderen illusies. Zo geldt ook voor jou, zuslief: de woorden heb je onthouden, de geheimen ken je, maar de paden van de vingers over mijn huid? De hoefsporen van mijn liefde? De droge waterputten? De vuursteenhoppen van mijn woede?

Mijn levensverhaal

Mijn levensverhaal, net als dat van iedereen, kan vanaf duizend tijdstippen en vanaf honderden plaatsen worden begonnen:

Vanaf het moment van mijn geboorte in Jeruzalem, te vertellen in een rechte, eenvoudige lijn, als een van de pijpleidingen die ik hier in de woestijn inspecteer.

Vanaf mijn bruiloft met Rona – je gewezen vrouw, huidige geliefde en toekomstige ongeluk, ook dat blijf ik mezelf voorhouden – ten huize van haar ouders in Haifa, in de schaduw van de twee pijnbomen met de aaneengesloten kruinen, te vertellen in diepe boringen, in messneden.

Vanaf de dag van mijn dood in deze woestijn – hoewel hij treuzelt, zal hij ongetwijfeld komen – te vertellen in z’n achterruit, met een blinde nek, halsoverkop.

Hoe dan ook, mijn leven, net als dat van iedereen, is eenvoudiger

dan het verhaal van zijn loop. Ik zal het uitgerekend beginnen met de eerste ontmoeting van onze ouders.

Mijn moeder kwam uit de landbouwkolonie Kinneret naar Jeruzalem en zat er op de David Jellin-kweekschool. Mijn vader, die een paar jaar daarna tijdens militaire oefeningen omkwam bij een ongeluk – hij werd verpletterd onder de rupsband van een tank in het artilleriepark van zijn reservistenbataljon – kwam uit Tel Aviv en studeerde medicijnen aan de faculteit op de Scopusberg. Hoe eenvoudig zijn die aanvagen: niet meer dan spanning in spieren voor het opvliegen. Niet meer dan een zinderende aanwijzing voor de openbaring van het geheim. Een flikkering voordat de zeis wordt opgezwaaid en het bloed vloeit.

En hoe ingewikkeld worden de vervolgen: ieder jaar, op de sterfdag van mijn vader ('Waarom worden er alleen herdenkingen gehouden voor mannen die dood zijn?' vroeg jij op een keer, en je stelde voor: 'Laten we voor Ragozael een herdenking houden nu hij nog leeft, dan kan hij vast wennen.') herinnert mijn moeder zich die ontmoeting. Omdat ze vaak hardop denkt en hardop gedenkt, net zoals ze vaak hardop in haar boeken leest, krijgen wij keer op keer de bekende bijzonderheden te horen en te herkauwen. En omdat haar verouderende geheugen, als een pad dat weinig wordt betreden, allengs verandert – oude sporen worden er uitgevlakt en nieuwe planten komen er op – wordt het ons met haar hulp vergund om ons ook dingen te herinneren die nooit zijn gebeurd, en om samen met haar dingen te vergeten die zijn gebeurd en zijn vervlogen.

Het was een koude, heldere winterdag. Mijn vader kwam in grote haast uit boekwinkel Iggarta gelopen – 'tegenwoordig is het boekhandel Jardeen,' deelt mijn moeder steevast mee aan ieder die de precieze plek wil weten – en zag haar staan. Onder de grote cipres op het Zionsplein – 'tegenwoordig is het een eucalyptus,' merkt mijn zuster steevast aan op een vergevingsgezinde toon – stond ze een zojuist gekocht boek te lezen en te genieten van de aaneenschakeling van de woorden en de nabijheid van de kolossale boom, zijn schaduw en zijn geur, die haar herinnerden aan het huis van haar jeugd in Kinneret. Tegenwoordig is de geur van die eucalyptus niet meer waar te nemen, want hij is opgegaan in de uitlaatgassen van de

bussen, de zweetlucht van de dichte mensenmenigte en de stank van pies en vuilniskarren, maar in ‘de dagen van toen’, zoals mijn moeder de tijd van het Britse mandaat over Palestina noemt, kon het nog wel.

Mijn moeder leest graag. Eigenlijk doet ze niets liever, en in de hoeken van de bladzijden vouwt ze altijd ezelsoren in plaats van een bladwijzer te gebruiken. Er zijn boeken die ze niet uitkrijgt, en dan zegt ze: ‘Raffi, ik vind het vervelend middenin op te houden, wil jij het uitlezen voor me? Kijk, precies hier ben ik blijven steken. Ga verder op de bladzijde met het laatste ezelsoor.’ Zo deed ze in mijn kindertijd, in hun huis, en tegenwoordig brengt ze de beschaamde boeken met de hangende oren naar mijn huis en lees ik ze hier uit, in de woestijn.

Haar vader, grootvader Refael – toen hij zelfmoord pleegde was hij negenendertig, aan de jonge kant voor de mannen van mijn familie – leerde haar al voor haar derde de Hebreeuwse letters en de klinkertekentjes. In korte tijd kon ze die allemaal herkennen en zingen, en toen hing grootvader Refael briefjes voor haar op met de gepuncteerde namen van alle voorwerpen, spullen, bomen en wezens die in huis en op het erf voorkwamen, zoals: ‘tafel’, ‘kast’, ‘koe’, ‘vader’, ‘pan’, ‘deur’, ‘Reoeveen’, ‘kraan’ en ‘cipres’.

Het briefje ‘Reoeveen’ werd vastgespeld op de bloes van hun oudere broer, oftewel ‘onze Reoeveen’, zoals hij wordt genoemd door mijn grootmoeder, mijn moeder en de zwarte tante, die bedroefd en liefdevol over hem blijven praten. De bruidsschat van zijn vrouw, tante Jona, bestond uit een veestapel en het rijpaard dat hem van zijn rug gooide. Het hoofd van oom Reoeveen spleet open op een van de basaltstenen in de droge bedding van de Javneël, en pas twee dagen later, toen de zwarte stipjes in de hemel begonnen te cirkelen, gingen de zoekers naar de plek eronder en ontdekten zijn lijk.

‘En op grootmoeder?’ vroeg ik de zwarte tante.

‘Wat op grootmoeder?’ De zwarte tante spuugde een dadelpit uit, en die vloog door de lucht, stuiterde terug van de witte gangmuur en voegde zich bij haar verstrooide zusters op de vloer.

‘Hing hij ook op grootmoeder een briefje met “grootmoeder”?’

‘Nee, Refael, op grootmoeder hing hij een briefje met “moeder”.

Ze was toen alleen maar onze moeder, niet jouw grootmoeder.'

Mijn moeder was een bijdehand kind. 'Mijn bolleboos' werd ze genoemd door haar vader, en omdat ze de juiste leeftijd had – 'voor alles bestaat een juiste leeftijd,' zegt de rooie tante – ontstond er tussen haar en de geschreven taal een bijzondere band. De letters kwamen haar voor als figuurtjes, de woorden als tekeningen, en voortaan wilde ze geen verhalen meer horen, maar ze alleen zelf lezen of naast de voorlezer zitten, naar de omslaande bladzijden kijken en de woorden volgen met haar ogen.

'Ik moet de woorden voor me zien,' zei ze tegen iedereen die haar aanbood een verhaal voor te lezen.

Dankzij haar uitstekende geheugen voor woorden en haar scherpe taalgevoel, twee dingen die jij wel en ik helaas niet van haar heb geërfd, lukte het haar ook de betekenis van onbekende nieuwe woorden te raden.

'Aan de vorm ervan,' zei ze tegen iedereen die er versteld van stond. 'Wat, zien jullie het niet?'

'Kom op, schrijf eens een moeilijk woord op voor het kind,' placht grootvader Refael het bezoek te vragen. 'Schrijf maar een woord dat volwassenen ook niet zo goed kennen.'

'Het is iets met paarden,' zei mijn moeder als iemand het woord 'stijgbeugel' voor haar opschreef.

'Het is iets voor hier,' zei ze over het woord 'ceintuur', en ze legde met een triomfantelijk gezicht haar handen op haar heupen.

In plaats van het woord 'bok' zegt ze tot op de dag van vandaag 'mannelijke-schijt', want zo leerde ze het voor het eerst van haar vader en zo werd het in haar geheugen gegrift.

Op vierjarige leeftijd las ze al met plezier en zonder haperen, en degene die het meest van haar leeshonger genoot, was het dochtertje van de burens, een leeftijdgenootje dat Rachel Sjifrin heette en haar beste vriendin werd.

'En jullie?' vroeg ik de zwarte tante. 'Las ze jou en oom Reoveen ook verhalen voor?'

'Nee.'

'Maar ze was toch jullie zus?'

'Onze Reoveen was al groot en werkte de hele tijd op de boerde-

rij, en ik wilde niet. Ik ben wel lang van stuk, maar ik hou niet van verhalen.’

De zwarte tante heeft een eigenaardige kijk op dingen en mensen: ‘Ik snap niet hoe een blonde jongen zo’n kei kan zijn in wiskunde,’ vroeg ze zich eens af over een van haar vrijers, en over een andere jongen zei ze: ‘Hij heeft wel hoogtevrees, maar hij speelt toch prachtig viool.’

Mijn moeder las verhalen voor aan het dochtertje van de burens en aan zichzelf, terwijl haar jonge zusje over het erf en in de velden huppelde, verward raakte in knokpartijen, speelde en in bomen klom, zoals ze nog jaren daarna zou blijven doen, toen ze was opgegroeid en door mijn toedoen was veranderd in de zwarte tante.

Ze kon wonderwel overweg met een herdersslinger, gestolen van een Arabische herder die in het meer was gaan zwemmen, en hoewel ze toen al uit overtuiging vegetariër was en voornamelijk op groente en op dadels leefde, mikte ze ermee op de duiven die over het pannendak van de stal trippelden. Van mijn grootmoeder, toen al een vrek uit overtuiging, had ze namelijk te horen gekregen dat ze de rondscharrelende hoentjes op het erf niet hoefde te slachten als ze nu en dan voor het avondeten duiven ving.

Wat grootvader Refael, onze Refael, betreft: die was zelfmoordeenaar uit overtuiging. Een paar jaar nadien verhing hij zich, met achterlating van niets anders dan schulden voor zijn echtgenote, een naam voor mij en de grote discussie voor alle vrouwen van de familie: is de zelfmoord van een man een natuurlijke dood, of is ook dat een ongeluk? Het is een belangrijke, interessante vraag, zuslief, maar daarom ben ik niet uit huis gegaan. Daar lag het niet aan.

Mijn grootmoeder heeft een schildpad

Mijn grootmoeder heeft een schildpad met de naam Penelope. De zwarte tante heeft hem voor haar meegebracht van het terrasland dat zich indertijd uitstrekte aan de rand van onze buurt. Tegenwoordig staan er appartementengebouwen en een grote Talmoeschool, maar vroeger speelden we er ‘verboden de grond te raken’ door van de ene rots naar de andere te springen, en organiseerde de

zwarte tante er kampvuurtjes voor de buurtkinderen en verzamelde ze er koeienvlaaien om de tuin mee te bemesten.

Mijn grootmoeder wilde een schildpad voor haar zestigste verjaardag.

‘Een schildpad? Waarom in ’s hemelsnaam een schildpad?’ vroeg mijn moeder verbaasd, en de rooie tante trok haar vieze gezicht van wat-ik-zojuist-heb-gegeten-moet-ik-allemaal-alweer-uitbraken, waar ze een expert in was.

‘Dat is wat ik wil,’ zei mijn grootmoeder, in het algemeen een behoudend, voorspelbaar en eenvoudig mens met als opvallendste eigenschap niet haar dierenliefde, maar haar geldzucht.

De zwarte tante zei: ‘Wat is er zo moeilijk aan te begrijpen? Behalve haar dochters is geen dier zo goedkoop in het onderhoud als een schildpad.’

Maar mijn moeder en de rooie tante bleven haar uithoren over de betekenis van haar uitdrukkelijke verzoek om een schildpad, totdat mijn grootmoeder toegaf: ‘Omdat het op mijn leeftijd prettig is om iemand in huis te hebben die ouder is dan jezelf.’

Nadat mijn moeder één blik op de schildpad had geworpen, zei ze dat Penelope een goede naam voor hem was, zijn holle buik ten spijt. Aan de hand van het aantal vlakjes op zijn pantser en zijn slechte oriëntatievermogen stelden de vrouwen vast dat Penelope ten minste twintig jaar ouder was dan mijn grootmoeder. Anders gezegd, tegenwoordig moet hij een jaar of honderdttwintig zijn.

Ondanks zijn vergevorderde leeftijd, zijn traagheid en zijn domheid – drie eigenschappen waarmee alle schildpadden zijn begiftigd – werd Penelope een echt troeteldier, en hij schoot me te binnen omdat hij ongeduldig om ons heen liep – voor zover een schildpad zich ongeduldig kan betonen – toen ik mijn grootmoeder uithoorde over Rachel Sjifrin, het vriendinnetje van mijn moeder.

‘Het was een verwend kind,’ zei mijn grootmoeder, en ze haalde haar neus op, ‘bovendien liep ze ook door de week rond in kleren voor de sjabbat.’

Dat, het dragen van sjabbatkleren op een doordeweekse dag, was in haar ogen een onvergeeflijke zonde, die niet alleen verspilling maar ook hoogmoed inhield. Inderdaad, Rachel Sjifrin bleef uit de

buurt van de andere kinderen in de kolonie en hielp haar ouders noch in het boerenbedrijf, noch op het erf. Urenlang zat ze op de veranda van haar huis, in de koele schaduw van de ficus, te spelen met haar poppen.

Meneer Sjifrin, Rachels vader, was na de Eerste Wereldoorlog naar Palestina gekomen. Hij en zijn vrouw hadden allebei een lichte teint en een rijzige gestalte, en vanwege hun natuurlijke elegantie plakten alle burens de woorden ‘mevrouw’ en ‘meneer’ voor hun naam. Ze leken sterk op elkaar, maar het land van Israël, met zijn inwoners, zijn natuur en zijn zon had op hen een verschillende uitwerking. Het schonk meneer Sjifrin vreugde en een opgewekt humeur, terwijl het mevrouw Sjifrin rimpels en zorgen gaf. De hitte, het stof, de vliegen en de zwarte, basalten huizen maakten haar chagrijnig. In korte tijd werd ze ‘een verbitterde vrouw’ in de woorden van mijn grootmoeder, of misschien die van mijn moeder, dat weet ik niet meer.

‘Neemt u me niet kwalijk, mevrouw Sjifrin, dat ik er iets van zeg,’ zei mijn grootmoeder, en ze wees naar de kleine Rachel, ‘maar we zijn niet naar dit land gekomen om er leeglopers groot te brengen!’

Wat dat betreft voegde mijn grootmoeder trouwens de daad bij het woord. Niet alleen tiranniseerde ze haar eigen dochters, mijn moeder en de zwarte tante, maar ze gunde ook zichzelf geen rust. Toen ik als kind met de grote vrouw – zo noem ik voor mezelf de vijf vrouwen die me hebben opgevoed: jij, grootmoeder, moeder en de twee tantes – in de keuken zat te praten, strooide mijn grootmoeder vlug vijf hoopjes linzen op de tafel en beval ze de vrouwen die ondertussen uit te zoeken.

‘Je hoeft niet te duimendraaien onder het kletsen,’ liet ze weten. ‘Als je je tong roert kun je ook je handen laten wapperen.’

‘Ik wil ook,’ vroeg ik.

Maar mijn grootmoeder liet me geen ‘vrouwenwerk’ doen, net zoals ik van haar niet op het ‘damestoilet’ mocht. Terwijl zij met elkaar praatten en linzen lazen, richtte ik mijn oog op hun vingers en mijn oor op hun lippen. Woorden, herinneringen en verhalen stegen op in het keukentje, en ondertussen verrezen er vijf minuscule hoopjes van steentjes, klontjes aarde en graankorrels en werden de

uitgezochte linzen met vijf handen op één schone oranje hoop geveegd, die langzaam maar zeker groeide op het midden van de tafel.

De opmerking van mijn grootmoeder schoot mevrouw Sjifrin in het verkeerde keelgat, en ze antwoordde dat ‘dit land’ haarzelf al genoeg ellende had bezorgd. Het was niet nodig, zo vond ze, dat de handen van ‘mijn kleine Rachel’ ook onder de schrammen en het eelt kwamen te zitten en dat haar huid in de zon verbrandde en zwart werd.

‘Mijn leven is al verwoest,’ zei ze, ‘maar voor mijn meisje vind ik een geciviliseerde man om mee te trouwen en hier weg te komen. Niet een van die kleine kinkels van jullie, die mosterdplanten eten, met koeien praten en als Arabieren op blote voeten lopen.’

Mevrouw Sjifrin was argeloos en bevroedde niet dat zij en haar dochtertje zouden worden getroffen door een grotere ramp dan schrammen of een ongeschoeide vrijer.

Toen mijn moeder zichzelf op het erf verhalen begon voor te lezen, werd Rachel Sjifrin nieuwsgierig, liet haar poppen achter op de beschaduwde veranda en liep naar de balustrade om beter te kunnen luisteren.

Mijn moeder, die stilletjes plezier had in de nadering van het chique meisje, liet haar stem een beetje dalen, en het buurmeisje liep het trapje af en deed alsof ze in de tuin aan de bloemen rook. Toen mijn moeder nog zachter begon te lezen, ging Rachel Sjifrin van dichtbij de spijlen van het hek tussen de twee erven bestuderen, even later glipte ze tussen twee spijlen door en na nog een aantal prettige minuten van gefluister, aanlokking, nadering en vangst zaten de twee meisjes al schouder aan schouder, de een lezendig – mijn grootmoeder zegt ‘lezendig’, ‘zittendig’ en ‘schitterendig’ in plaats van ‘lezend’, ‘zittend’ en ‘schitterend’ – en de ander luisterendig.

Toen het verhaal uit was, nodigde Rachel mijn moeder uit om bij haar op de veranda met de poppen te komen spelen, en zo werden de meisjes vriendinnen. Hun vriendschap, ontstaan uit de wederzijdse afhankelijkheid van de overlopende mond en het dorstige oor, groeide in de komende weken uit tot de ware liefde van twee harten.

‘En waar is ze nu?’

‘Weggegaan.’

‘Waarnaartoe?’ vroeg ik, ook al wist ik het antwoord.

‘Naar een beroemde dokter in Wenen. Weggegaan en niet meer teruggekomen.’

‘Waarom ga je haar dan niet zoeken?’

‘Ik denk aan haar en ik koester haar in mijn herinnering en in mijn hart. Dat is wat ik doe.’

‘En als ze terugkomt?’

‘Dan zal ik mijn armen om haar heen slaan, haar zoenen, haar een verhaal voorlezen en haar liefhebben.’

De twee meisjes brachten vele dagen samen door, gezeten onder de ficus of op het bed, en ze schepten zo’n behagen in hun liefde dat Rachel Sijfrin, toen ze samen naar de eerste klas gingen – ‘we liepen hand in hand naar school,’ vertelde mijn moeder, ‘en we zaten naast elkaar’ – weigerde te leren lezen en schrijven, en de reden voor haar onwilligheid niet verborgen hield: ‘Als ik leer lezen,’ zei ze, ‘lees jij me geen verhalen meer voor op je bed.’